

TÜRÜK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 32, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received: 10.01.2023*

Kabul Tarihi / *Date of Accepted: 25.03.2023*

Sayfa / *Page: 13-32*

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer:*

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

nbakirci@ohu.edu.tr

Yasemin KATI

Uzman, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

ANADOLU EFSANELERİNİN ON KÖK DEĞER AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZ

Değerler, bir toplumun ortaya koyduğu, toplumu var eden ve yönlendiren kültürel unsurlardır. Toplumun, varlığını sürdürebilmesi için nesilden nesile aktarılmaları gerekir. Bu aktarımı sağlamada halk anlatımları dediğimiz destan, masal, halk hikâyesi, fıkra ve efsaneler son derece önemlidir. Çünkü bu anlatımlar sözlü, yazılı ve elektronik ortamda yer alan anlatılardır. Bu anlatılara belirtilen ortamlardan birinden ulaşarak dinleyen ve okuyanlar değerleri de öğrenmiş olacaklardır.

Efsaneler, bilimin çok gelişmediği ve yaygınlaşmadığı dönemde insanların, çevrelerinde gördükleri birtakım oluşumların meydana geliş serüvenleriyle ilgili oluşturulan metinlerdir. Bu metinler, içlerinde barındırdıkları kültürel unsurları dolayısıyla değerler eğitimi, gelecek nesillere ulaştırırlar.

Efsanelerin eğitici ve değer kazandırıcı işlevleri mevcuttur. Özellikle değer eğitimi açısından incelendikleri zaman, efsanelerin çok zengin oldukları ve değer eğitimi amacıyla kullanılacak halk anlatısı türü oldukları görülecektir. Bu çalışmanın temel amacı da, değerler açısından zengin olduğu düşünülen

efsanelerin, bu yönünü ortaya koymak ve değer eğitiminde kullanılabileceklerini belirlemektir.

Bu amaçla çalışmada, Saim Sakaoğlu'nun 101 Anadolu Efsanesi kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2019 yılında yayımlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan on kök değere (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) göre nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile incelenip yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk anlatıları, efsane, değer, değerler eğitimi.

ANALYSIS OF ANATOLIAN LEGENDS IN TERMS OF TEN ROOT VALUES

ABSTRACT

Values are the cultural elements that a society reveals, that creates and directs the society. In order for society to survive, it must be transmitted from generation to generation. Epic, fairy tale, folk tale, anecdote and legends, which we call folk narratives, are extremely important in providing this transfer. Because these narratives are narratives in oral, written and electronic media. Those who listen and read these narratives by accessing them from one of the specified environments will also have learned the values.

Legends are texts created about the adventures of the occurrence of some formations that people saw around them in the period when science was not very developed and widespread. These texts convey the values education to future generations because of the cultural elements they contain.

Legends have educational and value-added functions. Especially when they are examined in terms of value education, it will be seen that the legends are very rich and they are a type of folk narrative that can be used for value education. The main purpose of this study is to reveal this aspect of the legends, which are thought to be rich in values, and to determine that they can be used in values education.

For this purpose, Saim Sakaoğlu's book 101 Anatolian Legends is based on ten core values (justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, benevolence) in the Turkish Language Curriculum published by the Ministry of National Education in 2019, will be examined and interpreted with the document review method, one of the qualitative research methods.

Keywords: Folk narratives, legend, value, values education.

GİRİŞ

Değerler, toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkilere şekil veren ve yazılı olmayan kurallar bütünüdür. Yaman'a göre değer, "Bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklarıdır." (2016: 17).

Türkçe Sözlük'te değer kavramı; "1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, 2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör, 3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet, 4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse, 5. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey, 6. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı, 7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü." (TDK, 2011: 607) şeklinde tanımlanır.

Değerler sistemi, bir toplumdaki ödül ve cezanın temelini oluşturur. Değerlere sahip olmayan toplumlar, kendilerini kontrol altında tutan araçlarını, davranışlarını değerlendirecek ölçütleri yitirmiş olurlar. Çünkü toplumun, insanlardan neyi beklediği, onlara neyi yasakladığı, hangi davranışın ödüle, hangisinin cezaya layık olduğu, değerlere göre belirlenir. Dolayısıyla değerlerin, çeşitli işlevleri vardır.

Fichter; kişilerin değerleri, hedef ve nesnelerin yolunu işaret eden normlar ve ölçütler olarak kullandıklarını belirtir. Değerlerin işlevlerini altı maddede toplar:

a. Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini olanaklaştırır. Bireyin çevresindekilerin gözünde 'nerede durduğunu' bilmesine yardım eder.

b. Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesnelere üzerinde odaklaştırır. Çok değerli bir nesne, her zaman birey veya grup için 'en iyi' olmayabilir. Fakat o nesnenin sosyal olarak değerli görülmesinin, o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.

c. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın âdeta şemasını çizer. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini 'en iyi' hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

d. Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik eder. İlgi yaratır, cesaret verir. Böylelikle kişiler de çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin birtakım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

e. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, 'doğru' şeyleri yapmaya yöreklendirir. Değerler, ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.

f. Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunur. Sosyal bilimcilerin aksiyonlarından biri de grupların yüksek düzeyde bazı değerlerin paylaşılması amacıyla oluştuğudur. Kişiler, aynı değerleri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir (Fichter, 2016: 175-176).

Eğitim, toplum içerisinde yaşayan insanların davranışlarında istedik değişiklikler yapmak amacıyla oluşturulan sistemler bütünüdür. Değerler de eğitim işini üstlenmişlerdir.

İlk devir insanları, henüz bilimsel bilgi ile yeterince donanmadıklarından yaşadıkları tabiatta meydana gelen olayların sebeplerini bilmezler. Bu nedenle dünyanın ve içerisinde var olan canlı, cansız her şeyin nasıl meydana geldiği konusu zihinlerini meşgul eder, sebepleri üzerinde kafa yormalarına yol açar. Doğa olayları, insanoğlunun nereden gelip nereye gittiği, hayvan, bitki, dağ, ateş, su, taş, göl vs. oluşumu karşısında hayret ve hayranlıklarını gizleyemezler; duygu, düşünce ve hayallerinden yola çıkarak kendilerince bu var oluşlara mantıklı açıklamalar getirmeye çalışırlar.

Çevrelerinde varlığı mevcut olan her şeyi, kendilerince anlamaya, anlamlandırmaya, kaynak ve sebeplerini açıklamaya uğraşırlar. Bu açıklama çalışmaları sonucunda, bazı anlatılar meydana getirirler. Böylece oluşum nedeni bilinmeyen, varlık ve olayların sebeplerini ortaya koymuş olurlar. Bu anlatı türlerinden, dikkate en değer olanlarından birisi efsanelerdir.

Efsaneler ile ilgili bilim insanları çeşitli tanımlar yapmışlardır. Özdemir'e göre efsane: "Eskiden beri söylenegelen, olağanüstü olaylara ve kişilere anlatısı içinde yer veren düz konuşma diliyle oluşturulmuş, üslup kaygısından uzak hayali öyküler."dir (2014: 129).

"İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, adet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapça: Usture; Farsça: Fesane, efsane; Yunanca: Mitos, mit kelimeleri ad olarak verilmiştir." (Elçin, 2001:314).

Sakaoğlu, Alman Grimm Kardeşlerin efsane tanımını şu şekilde aktarır: "Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir. Bu tarif, üç ana unsuru içine almaktadır:

1. Efsane, anlatıcının tarihi zaman kavramı içinde uygundur. Şöyle ki: a) Efsane, muayyen bir tarihi (gerçek veya hayali) hadise ile birleştirilmiştir. b) Efsane, muayyen bir şahısla yani bir ad verilen tarihi (gerçek veya hayali) bir şahsiyet ile birleştirilmiştir.

2. Efsane, anlatanın coğrafi alan kavramına uygundur; yani o, belirli bir yerle birleştirilmiştir.

3. Efsane hakiki bir hikâyedir. Gerçi o, tabiatüstü hadiselerle iş görür ama anlatıcıları tarafından ona inanılır." (1980: 4).

Yapılan efsane tanımlarından yola çıkarak şöyle bir efsane tanımı yapmak mümkündür: Bir olay, kişi veya yere dayandırılarak dilden dile, nesilden nesile anlatılan, kimi zaman olağanüstülüklerle süslenen, buna rağmen dinleyenler tarafından büyük oranda inandırıcılık özelliğine sahip, kutsal nitelikleri bulunan kısa, anonim ve mensur halk anlatıdır.

Efsaneler, çeşitli görev ve özelliklere sahip halk anlatıdır.

Örnek'e göre, "Efsaneler, ilkelerin evren ve dünya içindeki yerlerini, davranış biçimlerini belirleme çabalarına yardımcı olurlar." (2014: 186).

Alptekin'e göre, "Milli bütünlüğümüzün sağlanmasında önemli bir yeri olan efsaneler, insanlarımızın sadece inancını değil, gelenek-görenek, örf ve adetlerini de ihtiva ederler." (1993: XI).

Sakaoğlu, efsane tanımlarından yola çıkarak efsanelerin özelliklerini şu şekilde tespit eder:

a) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.

b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

c) Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

Tariflerde yer almayan şu hususiyeti de dördüncü madde olarak ilave edebiliriz:

ç) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır." (1980: 5-6).

İyi ve kötü, insan hayatında hep vardır. İnsanoğlu, kötünün varlığını tamamen yok edemez, lakin tercihleri ile iyiden yana taraf olabilir. İyiden yana taraf olmayanlar ise gerek insanlar, gerekse Yaradan tarafından cezalandırılır. Böylece birey, isteyerek ya da istemeden olması gerekenden yana durmak mecburiyetinde kalır. Aksi takdirde cezalandırılacaktır. Erdemli olan ise zaten, tercihini iyiden yana kullanmasıdır.

Toplumlar, insanlara erdemli vasıflar kazandırmak adına bazı değerler geliştirir ve insanların da bu değerler doğrultusunda donanarak hareket etmelerini bekler. Bu değerler aynı zamanda, toplumun varlığını sürdürebilmesi için gereklidir. Değerler; bireysel, toplumsal, yurt-millet ve din ile ilgili değerler başlıkları altında toplanabilir. Toplumda yaşayan insanlar bu değerlerle donandıkları ölçüde, toplumda yer edinir ve kıymetli olur. Aksi takdirde insan, maddi veya manevi bazı yaptırımlarla karşılaşabilir.

Güzel Anadolu'muzun her yeri efsanelerle doludur. Ancak bu zenginlik hakkında yapılan çalışmalar yetersizdir. Şahısların, büyüklerinden dinleyerek muhafaza ettikleri ve onların hafızalarından süzülüp elde edilerek yazıya aktarılan efsane metinleri yoğunluktadır. Bunlar, daha çok derleme şeklindedir. Bu doğrultuda saha çalışmaları yapılarak farklı illere ait efsanelerin derlenmesi, efsane konusunda yapılan bilimsel çalışmaların merkezini oluşturur.

Değerler eğitimi açısından yapılan çalışmalar ise zaten sınırlıdır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalara göz atıldığı zaman karşımıza birkaç çalışma çıkar. Efsanelerde değerler eğitimi araştırma konusu ile yakından alakalı örnekler olarak aşağıdaki çalışmalardan söz edilebilir:

1. Atakan, Asiye (2002). Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi, başlıklı yüksek lisans tezinde Afyonkarahisar'da derlenen otuz efsane metnine yer verilir. Afyonkarahisar efsanelerinin; ahlaki, dini ve kültürel açılarından eğitici yanlarının bulunduğu, inanç, gelenek ve göreneklerin, çeşitli sosyal değerlerin, dini ve ahlaki kuralların gelecek nesillere aktarılması noktasında önemli işlevlerinin olduğu sonucuna varılır.

2. Güven, Ahmet Zeki (2014). Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi başlıklı makalesinde Sara Gürbüz Özeren'in on adet olan Büyük Türk Efsaneleri adlı kitabında yer alan 188 efsane, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 6. ve 7. sınıflarında yer alan yirmi değer temel alınarak doküman analizi yöntemi ile incelenir, efsanelerdeki değer unsurları sınıflandırılır ve bu efsanelerin Türkçe öğretimindeki önemi ortaya konulur.

3. Aydeniz, Süleyman. (2021). Masal ve Efsanelerde Değerler Eğitimi: Muş İli Örneği başlıklı makalede, Muş iline ait efsane ve masallar değerler eğitimi bağlamında incelenir. İnceleme neticesinde kök değerlerin tamamı ve kök değerler dışında kalan otuz farklı değer tespit edilir. Böylece masal ve efsanelerin değerler açısından zengin oldukları sonucuna varılır.

4. Polat, Mehmetnuri (2021). Sara Gürbüz Özeren'in Efsanelerinin Kök Değerler Bağlamında İncelenmesi başlıklı yüksek lisans tezinde, Özeren'in vaktiyle büyüklerinden dinleyerek yazıya aktardığı efsaneler, on kök değer açısından ve bu başlıklar altında irdelenir. Değer öğretiminde aile, okul, öğretmen ve Milli Eğitim sisteminin ve Türkçe dersinin etkileri üzerinde durulur.

5. Can, Melek; Göde, Halil Altay (2022). Isparta Efsanelerinde Değerler Eğitimi başlıklı makalede, Halil Altay Göde'nin Isparta Efsaneleri adlı kitabında yer alan 145 efsane, MEB Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerler dikkate alınarak incelenir. En çok sevgi, saygı ve yardımseverlik değerleri işlendiği belirtilir.

BULGULAR VE YORUMLAR

İncelenen 101 efsane metninde on temel değerle ilgili veriler tespit edilmiş ve bu değerlerin metinlerde on başlık altında yorumlanmıştır.

1. Adalet

“Adalet: 1. Hak ve hukuku gözetme, doğruluk, türe. 2. Hukuk işlerini uygulayan ve yürüten devlet kuruluşları. 3. Adil yargı, kanunlara uygun olarak yapılan yargılama sonucu verilen hüküm. 4. Herkese yaraşanı veya hakkı olanı verme.” (Parlatır, 2011: 41).

“1. Hak ve hukuka uygunluk; hak ve hukuku gözetme ve yerine getirme; doğruluk. 2. Adil olma durumu. 3. Devletin, kişilerin çatışan çıkarları arasında hakka uygun denge sağlaması. 4. Hukuk ve yasaları uygulayan devlet örgütü.” (Püsküllüoğlu, 2004: 49).

Toplumun düzgün işleyişinin aksamaması ve varlığını sürdürebilmesi için adalet gereklidir. Adaletin olmadığı toplumlar kargaşa ile karşı karşıya kalır. Efsanelerimizde bu değer daha çok ilahi adalet şeklinde yer alır. Birçok efsane metninde istendik davranış sergilemeyen kimseler ilahi adalet karşısında hesap verir. Bazı efsanelerde ise adalet, insanlar eli ile uygulanır.

Adalet değerinin işlendiği efsane örnekleri aşağıdadır:

‘Gelin Taşı ve Dede Tepesi’ başlıklı efsaneye göre, ahlakı bozulmuş bir halkın bulunduğu memlekete bir pir gelir ve halka çeşitleri ahlaki nasihatlerde bulunur. Nasihatleri dinlemeyen halk, piri hapseder. Onun durumuna üzülen bir kız, ona yiyecek ve su götürür. Sonra evlenen kız, evine doğru yola çıkınca pir karşılarında çıkar ve onların arkalarına bakmamalarını nasihat eder. Kafileden birisi, dayanamaz ve arkaya bakar onun bu hareketinden sonra, hepsi arkaya bakar. Böylece bütün kabile, taş kesilir. Kızın yardımseverliği karşısında onu kurtarmaya çalışan pir de, onun taş kesildiğini görünce üzüntüsünden ruhunu teslim eder (s. 25-26). Efsaneye göre, yardıma ihtiyacı olandan yardımını esirgeyen halk, ilahi adaletle yüzleşir.

‘Ejder ve Çoban’ başlıklı efsaneye göre, çoban sürüsünü götürürken bir ejderha ile karşılaşır ve çok korkar. Onun, taş olması için Allah'a dua eder. Duasının kabul olması halinde, yedi kurban vereceğini vaat eder. Duası kabul olur. Lakin çoban, kafasında bulduğu yedi biti öldürerek adağının yerine geldiğini var sayar. Bu durum karşısında Allah da, onu ve sürüsünü taş eder (s. 32). Çünkü çoban, aklınca Allah'ı aldatır. Ancak onun adaletinden kurtulamaz.

‘Taş Olan Çoban’ adlı efsaneye göre çoban, sürüsü ile Ağrı Dağı'nın yükseklerine çıkar, geri inemez. Dağdan inince yedi kurban vereceğini vaad eder. Daha sonra yedi tane biti kurban eder. Allah tarafından cezalandırılır ve hem kendisi, hem de sürüsü taş olur (s. 33).

‘Çeç Dağı’ başlıklı efsaneye göre, çiftçinin biri koca bir yığın olacak şekilde buğday hasadı yapar. Fakir bir köylü gelerek ondan birazcık buğday ister fakat köylü, yardımını esirger. Fakir adam; buğdayın da, sahibinin de taş olması için beddua eder. Bedduası kabul olur (s. 35). Fakir köylü esasında, Allah'ın adaletine sığınır. Allah da fakiri görmeyen zengini cezalandırır.

‘Dikme Taş’ başlıklı efsaneye göre, bir Ermeni'nin geniş tarlaları vardır. O tarladan bol miktarda hayvan yemi üretir. Yılın birinde, kış çok ağır geçer. Ermeni'den yardım istemek için bir Müslüman, onun kapısına gelir. Ermeni, Müslüman'ın kızı karşılığında ona yardım edeceğini bildirir. Kız, ailesine olan sevgisinden, onlara hiçbir şekilde karşı koymaz. Sadece, sürekli bir şekilde Allah'a dua eder. Ermeni'nin bütün varlığının taş kesilmesini diler. Duası kabul olur ve Ermeni'nin bütün otları, yığınlar halinde taş kesilir (s. 36-37). Böylece Ermeni, Allah'ın adaletiyle karşı karşıya kalmış olur.

‘Üç Kardeş Kanı’ başlıklı efsaneye göre, yiğitlikleri ile nam yapmış üç kardeşin bulunduğu tepeye düşman askerleri saldırır. Oranın genel sahibi olan kralın da yardımıyla bu üç kardeş, cengâverce savundukları yurtlarını düşmanlarından kurtarırlar. Fakat daha sonra, kralın içine kurt

düŖer. Üç kardeŖin, kendisini de yurtlarından edeceğine dair evham yapar ve nihayetinde, bu üç kardeŖin kellelerini vurdurur. KardeŖler henüz ölmeden, oracıkta taŖ kesilirler (s. 40-41).

‘Ŗahitler Kayası’ baŖlıklı efsaneye göre, altı kiŖi mahkemeye çıkar. Yalan söylemeyeceklerine dair söz vermelerine rağmen, yalan söylerler. Ceza olarak altısı da köye dönüş yolunda taŖ kesilir (s. 44). Ŗahitler, yalan söyleyerek mahkemedden kurtulduklarını düşünürler ancak Allah’ın adaleti ile karŖı karŖıya kalırlar.

‘Anamas Dağı’ baŖlıklı efsaneye göre fakir bir anne, küçük yaŖtan itibaren oğlunu hırsızlığa alıŖtırır. Çocuk, yetiŖkin bir hırsızken yakalanır, mahkeme edilir ve asılmasına karar verilir. Bunu duyan delikanlı, son arzusu olarak abdest alıp namaz kılmayı diler. Namazdan sonra, Allah'a yalvarır ve kendisinin günahı olmadığını, annesinin zoruyla bu yollara düŖtüđünü, bu nedenle kendisinin asılmaması gerektiğini ifade etmek için sürekli olarak ‘anamı as’ sözlerini tekrar eder. Onun serzeniŖlerini duyanlar, asıl suçlunun annesi olduğunu anlarlar ve delikanlıyı affederler. Delikanlının, eŖkıyalık yaptığı dağa ise Anamas Dağı adı verilir (s. 82-83). Efsaneye göre adalet, eninde sonunda yerini bulur ve genç, ölümden kurtulur.

‘Kaplumbağa’ baŖlıklı efsaneye göre buğday satan bir tüccar, daha fazla kar elde etmek için buğdaylarını büyük ölçekli alıp, küçük ölçekli satmaya baŖlar. Tüccar, insanları kandırmasının neticesinde Allah tarafından cezalandırılır. Büyük ölçek sırtına küçük ölçek karnına gelecek Ŗekilde kaplumbağa Ŗeklini alır (s. 152). Efsaneye göre tüccar, insanları kandırır ancak Allah’ı aldatamaz ve onun adaletiyle cezasını bulur.

‘YeŖeren Kuru Ağaç’ baŖlıklı efsaneye göre vaktiyle günahkâr olan bir adam, gördüğü rüyanın etkisiyle bahçesindeki ağacın yeŖermesi için iyilikler yapmaya baŖlar. Çünkü ağaç yeŖerince kendisi, Allah katında affedilecektir. Bu nedenle tarlasına kavun, karpuz eker ve yoldan geçenlere ikram eder. Fakat bir adam, ikramını geri çevirir. Çok sinirlendiği için bu adamı öldürür. Adam ölünce ağaç yeŖerir ve ortaya, rüyasında gördüğü kiŖi çıkar. Öldürülen adamın, çok kötü bir insan olduğunu ve kötü iŖlerle uğraŖtıđını bu nedenle onun, iyi bir Ŗey yaptığını söyler (s. 163). Burada adam aslında, farkında olmadan adalet sađlamıŖ olur.

2. Dostluk

“Dost: 1. Sevilen kimse, yakın arkadaŖ, muhib, yar; Dostluk: Dost olma durumu, muhabbet.” (Parlatır, 2011: 360).

Sosyal bir varlık olan insanın, hayatını tek baŖına sürdürmesi oldukça güçtür. Bu nedenle yakınında, kendisini anlayacak insanlara ihtiyaç duyar. Bu insanların, varlığı ile mutlu edenlerine dost denir ve hayat, dostlar ile daha yaŖanırlı olur.

Bu değer efsanelerde, Ŗu örneklerde iŖlenir:

‘Çobanın İbadeti’ baŖlıklı efsaneye göre, son derece iman sahibi bir çoban, nasıl ibadet edeceğini bilemediği için kendince bir ibadet Ŗekli geliŖtirir. Dua ederken kendisinde kıymetli olan her Ŗeyi zikreder, Allah’ın gelip bu ikramlardan tatmasını söyleyerek ibadet etmektedir. Bir gün bir Veli’nin yolu, çobanın yanından geçer. Veli, çobanı duyar ve onu, nasıl ibadet etmesi gerektiği konusunda uyarır. Sonra Veli, yoluna gider. Kafasına bir soru takılan çoban ise Veli’nin peŖine düŖer. Bir müddet sonra Veli’ye seslenir arkasına dönüp çobanı gören Veli, onun nehrin üstünden yürüyerek geçtiğini fark eder. Onun, ibadet olarak Allah'a çok yakın olduğunu anlar ve çobana, nasıl biliyorsa aynı Ŗekilde ibadetlerine devam etmesi gerektiğini söyler (s. 87-88). Çoban, Allah dostu bir insandır. Bu nedenle veliden üst bir mertebeye sahiptir.

‘Balıklı Göl’ başlıklı efsaneye göre bir gelin, yabancı bir delikanlı tarafından görülür ve beğenilir. Delikanlı, Allah’ın adını anarak gelinin yüzünü öpmek ister. Gelin, Allah’ın adını duyunca müsaade eder. Bu duruma çok sinirlenen kocası, kapının önünde büyük bir ateş yakar ve karısına, Allah’ın adını vererek seslenir. Onun, kendisini ateşe atmasını ister. Gelin, hiç tereddüt etmeden kendisini ateşe atar. Onun, kendisini ateşe attığı yerde, balıklı bir göl oluşur (s. 183-184). Gelin, Allah dostu bir gelindir. Bu nedenle Allah, onun yanmasına izin vermez.

‘Üçler’ başlıklı efsaneye göre Horasan erlerinden üçü, mürşitlerinin ölümünden sonra, onun vasiyeti üzerine Konya’ya gelir. Burada karşılarında çıkan bir derviş, onlara yardımcı olur. Derviş, daha sonra yüzündeki peçeyi kaldırır. Horasan erleri bu kişinin, vefat eden mürşitleri olduğunu görürler (s. 194-195). Üç müridin yola düşerek beraberce uzun yollar kat etmeleri, dostluklarının göstergesidir.

‘Çökelez Dağı’ başlıklı efsaneye göre, bu dağın eteklerinde Müslüman Türklerle, kâfirler arasında savaş olur. Türklerden Ellez adlı bir yiğidin kafası, savaş esnasında kopar. Yiğit, kafasını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam eder. Etraftakiler “Çök Ellez, çök Ellez.” diye bağırırlar Ellez çöker ve ruhunu teslim eder (s. 202). Ellez’in etrafındakiler, onun iyiliğini isteyen dost kimselerdir. Zarar görmemesi için çökmesini söylerler.

3. Dürüstlük

“Dürüst: 1. Doğru, düzgün, sağlam.” (Parlatır, 2011:371). “Dürüstlük: Doğruluk hali.” (Yurtbaşı, 2013:236). “1. Doğruluktan ayrılmayan, işinde, sözünde ve davranışlarında doğru olan kimse. 2. Kurallara uygun, yanlışsız, doğru.” (Püsküllüoğlu, 2004:584).

Dürüstlük, çok önemli bir değerdir. Kişinin kendisi ve çevresi ile olan ilişkilerini düzenler. Kendilerine dürüst olmayanlar, psikolojik olarak iyi hissetmezler. Çevrelerine dürüst olmayanlar, çevrelerinin güvenini kazanamaz ve toplum içerisinde yalnızlığa mahkûm edilirler.

Dürüstlük değeri, aşağıdaki efsanelerimizde işlenir:

‘Ejder ve Çoban’ başlıklı efsaneye göre, çoban sürüsünü götürürken bir ejderha ile karşılaşır ve çok korkar. Onun, taş olması için Allah'a dua eder. Duasının kabul olması halinde, yedi kurban vereceğini vaat eder. Duası kabul olur. Lakin çoban, kafasında bulduğu yedi biti öldürerek adağının yerine geldiğini var sayar. Bu durum karşısında Allah da, onu ve sürüsünü taş eder (s. 32). Böylece çoban, dürüst davranmamasının cezasını çeker.

‘Taş Olan Çoban’ adlı efsaneye göre çoban, sürüsü ile Ağrı Dağı’nın yükseklerine çıkar, geri inemez. Dağdan inince yedi kurban vereceğini vaad eder. Daha sonra yedi tane biti kurban eder. Allah tarafından cezalandırılır ve hem kendisi, hem de sürüsü taş olur (s. 33).

‘Şahitler Kayası’ başlıklı efsaneye göre, altı kişi mahkemeye çıkar. Yalan söylemeyeceklerine dair söz vermelerine rağmen, yalan söylerler. Ceza olarak altısı da köye dönüş yolunda taş kesilir (s. 44). Şahitler dürüst değil, yalancıdır. Dolayısıyla doğruyu söylemezler. Ancak dürüst olmamalarının bedelini ödemek mecburiyetinde kalırlar.

‘Çoban Bağirtan Suyu’ başlıklı efsaneye göre çobanın birisi, sürüsüyle dolaşırken hepsi çok susar. Bu durumda çoban, Allah’tan buldukları yerde su akıtmasını ister. Karşılığında da ona bir kurban verecektir. Fakat sözünde durmaz. Su akmasına rağmen o, kafasını kaşırken eline geçen bir biti kurban verir. Bu hareket karşısında Azrail, onun canını alıverir (s. 55-56). Böylece dürüst davranmayarak Allah’ı aldatan çoban, cezadan kurtulamaz.

‘Söylemez Baba’ başlıklı efsaneye göre, Osmanlı padişahı ile İran şahı birbirlerine kervan gönderirler. Kervanlar, Söylemez köyünden geçer. Bu köyde, Söylemez Baba isimli bir zat yaşar. Bu zat kervandakilere, yüklerinin ne olduğunu sorar. Onlar ise dürüst davranmazlar ve yükleri şeker olduğu halde, tuz olduğunu söylerler. Söylemez Baba da, yüklerinin tuz olmadığını söyler ve yalan söyledikleri için tuz olmasını diler. Kervan İstanbul'a varır. Şekerlerin tuz olduğunu görür, hayret ederler. Olayı padişaha anlatırlar ve tekrar Söylemez Baba'nın köyünün yolunu tutarlar. Bu sefer dürüst davranarak yüklerinin tuz olduğunu söylerler. Söylemez Baba da, yüklerinin tuz olduğunu söyler ve şekerle dönmelerini diler. Dileği gerçekleşir ve sırrını da kimseye açıklamaz (s. 101-102). Dürüst olmayanlar, tüm efsanelerde cezasını çeker. Bu efsanede de dürüst şekilde yüklerinin ne olduğunu söylemeyenler, zorla da olsa sonunda gerçeği itiraf ederler.

‘Kaplumbağa’ başlıklı efsaneye göre buğday satan bir tüccar, daha fazla kar elde etmek için buğdaylarını büyük ölçekli alıp, küçük ölçekli satmaya başlar. Tüccar, insanları kandırmasının neticesinde, Allah tarafından cezalandırılır. Büyük ölçek sırtına, küçük ölçek karnına gelecek şekilde kaplumbağa şeklini alır (s. 152). Böylece Kaplumbağa, dürüst davranmamasının cezasını çeker.

‘Balıklı Göl’ başlıklı efsaneye göre bir gelin, yabancı bir delikanlı tarafından görülür ve beğenilir. Delikanlı, Allah'ın adını anarak gelinin yüzünü öpmek ister. Gelin, Allah'ın adını duyunca müsaade eder. Bu duruma çok sinirlenen kocası, kapının önünde büyük bir ateş yakar ve karısına, Allah'ın adını vererek seslenir. Onun, kendisini ateşe atmasını ister. Gelin, hiç tereddüt etmeden kendisini ateşe atar. Onun, kendisini ateşe attığı yerde, balıklı bir göl oluşur (s. 183-184). Gelin, Allah sevgisi konusunda dürüsttür. Bu nedenle de Allah, onun yanmasına müsaade etmez.

4. Öz Denetim

“Öz denetim: Daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması.” (TDK, 1998: 1744).

İnsanların, karşılaştıkları olumsuz durumlar karşısında tartışmaya girmeyip kendilerini denetleyerek sorunlarını çözebilmeleri, çok zordur. Çünkü herkes öz denetim sağlayamaz. Öz denetimin olmadığı ortamlarda ise tartışmalar, kavgalar gerçekleşir. İşte bu nedenle öz denetim değeri hem gereklidir, hem de bu değerın uygulanması zordur.

İncelenen efsanelerde öz denetim değeri, aşağıdaki örneklerde tespit edilmiştir:

‘Ejderha II’ başlıklı efsaneye göre, Harput'a bir ejderha musallat olur ve halkı korkutur. Durumu, devrin âlimi Fatih Ahmet Baba'ya anlatan halk, ondan yardım ister. Âlim, ejderhanın gelmekte olduğu istikamete doğru korkusuzca gider. Bu esnada da, Allah'a dua etmektedir. Onun duası neticesinde, ejderha taş kesilir (s. 31). Âlimin, ejderha karşısındaki korkusuz tutumu, öz denetime örnektir.

‘Dikme Taş’ başlıklı efsaneye göre, bir Ermeni'nin geniş tarlaları vardır. O tarladan bol miktarda hayvan yemi üretir. Yılın birinde, kış çok ağır geçer. Ermeni'den yardım istemek için bir Müslüman, onun kapısına gelir. Ermeni, Müslüman'ın kızı karşılığında ona yardım edeceğini bildirir. Kız, ailesine olan sevgisinden, onlara hiçbir şekilde karşı koymaz. Sadece, sürekli bir şekilde Allah'a dua eder. Ermeni'nin bütün varlığının taş kesilmesini diler. Duası kabul olur ve Ermeni'nin bütün otları, yığınlar halinde taş kesilir (s. 36-37). Kız ailesine olan sevgisinden dolayı, onların iyiliği için susmayı tercih eder. Ermeni'yi istememesine rağmen, herhangi bir karşı çıkma hareketi yapmaz.

‘Taş Bebek’ başlıklı efsaneye göre, bir kadının çocuğu olmaz. Kocası, ikinci hanımı alır. Bu duruma çok üzülen kadın, bir ustaya giderek kendisine taş bebek yontturur. Bu bebeği alıp bir beşiğe

yatırır ve sabahlara kadar ninniler ve dualar eşliğinde, Allah'a yakarır. Bebeğine can vermesini diler. Duaları kabul olur, bebeği canlanır. Durumu gören kadın, sevinçle kocasının yanına koşar. Böylece sönmüş bir ocak, yeniden canlanır (s. 110-111). Efsaneye göre kadın, kocası ile herhangi bir tartışmaya girmez. Sadece Allah'a sığınarak, dua eder ve gönlünden geçenleri ona arz eder.

'Kaplumbağa' başlıklı efsaneye göre buğday satan bir tüccar, daha fazla kar elde etmek için buğdaylarını büyük ölçekli alıp, küçük ölçekli satmaya başlar. Tüccar, insanları kandırmasının neticesinde Allah tarafından cezalandırılır. Büyük ölçek sırtına küçük ölçek karnına gelecek şekilde kaplumbağa şeklini alır (s. 152). Efsaneye göre kaplumbağa, öz denetim sağlayamaz ve hileye başvurur. Öz denetim sağlayamamasının da cezasını çeker.

'Ferhat ile Şirin' başlıklı efsaneye göre Ferhat, Şirin'i sever ve onu alması karşılığında, kendisine söylenen dağ delmeye başlar. Amacı, bulunduğu yere su getirmektir fakat bir cadı kadın araya girer. Her ikisine de ayrı ayrı söylediği yalanlar neticesinde iki âşık da sevdiğinin öldüğünü zannederek canına kıyar (s. 171-172). Her iki âşık da öz denetim sağlayamaz ve sormadan, araştırmadan pes etme yolunu tercih eder. Neticede ise ayrı düşerler.

'Celal Baba' başlıklı efsaneye göre, Kars kalesi Ermeniler tarafından işgal edilir. Kalede muhafız olarak görev alan Celal Baba, onlarla cesurca savaşır. Ancak bir Ermeni tarafından, başı gövdesinden ayrılır. Celal Baba, başını koltuğunun altına alarak düşmanla dövüşmeye devam eder. Bu durum karşısında Ermeniler, şehre hâkim olamayacaklarını anlayarak orayı terk ederler. Onlar gittikten sonra Celal Baba, olduğu yere düşüp ölür (s. 201). Efsaneye göre Celal Baba, fazlasıyla öz denetim sağlar ve bu nedenle ölüme bile, işler yoluna girdikten sonra gider.

5. Sabır

"Sabır: 1. Acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. 2. Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme." (TDK, 1998:1875).

Sabır, yerine getirilmesi çok zor bir erdemdir. Çünkü insanoğlu, bir fiilin neticesini hemen almak ister. Sabretmek işine gelmez. Ancak hayat bazen, beklenilene hemen çıkarmaz insanın karşısına. Bazen de insan, Yaratıcıya havale ettiği işlerden istediği sonucu beklemek mecburiyetinde kalır. Ancak genel itibariyle sabır değerini hakkıyla yerine getiren, sonuçtan da memnun olur. Bu durum efsaneler açısından da aynıdır. Sabır değeri tespit edilen efsanelerde genel olarak sabırla edilen duaların kabul olduğu, yapılan işlerin olumlu sonuçlandığı görülür. Bu efsaneler şunlardır:

'Dikme Taş' başlıklı efsaneye göre, bir Ermeni'nin geniş tarlaları vardır. O tarladan bol miktarda hayvan yemi üretir. Yılın birinde, kış çok ağır geçer. Ermeni'den yardım istemek için bir Müslüman, onun kapısına gelir. Ermeni, Müslüman'ın kızı karşılığında ona yardım edeceğini bildirir. Kız, ailesine olan sevgisinden, onlara hiçbir şekilde karşı koymaz. Sadece, sürekli bir şekilde Allah'a dua eder. Ermeni'nin bütün varlığının taş kesilmesini diler. Duası kabul olur ve Ermeni'nin bütün otları, yığınlar halinde taş kesilir (s. 36-37). Efsaneye göre, ailesinin iyiliği için istemediği bir evliliği kabul eden kız, sabır ve ısrarla Allah'tan yardım ister.

'Taş Bebek' başlıklı efsaneye göre, bir kadının çocuğu olmaz. Kocası, ikinci hanımı alır. Bu duruma çok üzülen kadın, bir ustaya giderek kendisine taş bebek yontturur. Bu bebeği alıp bir beşiğe yatırır ve sabahlara kadar ninniler ve dualar eşliğinde, Allah'a yakarır. Bebeğine can vermesini diler. Duaları kabul olur, bebeği canlanır. Durumu gören kadın, sevinçle kocasının yanına koşar. Böylece

sönmüş bir ocak, yeniden canlanır (s. 110-111). Bebek umudu olan kadın, sabır ve dua ile Allah'tan yardım ister.

'Yılanlı Hamam' başlıklı efsaneye göre Kastamonu ili sınırlarında doğan bir kaplıcada, hiç tüyleri olmayan uyuz kurtlar gelerek banyo yaparlar. Bu durumu gören ve saçlı olmayan kel bir kız da, günlerce bu kaplıcada yıkanır. Onun da saçları, çok güzel bir şekilde çıkar. Bu durum karşısında halk, kaplıcanın etrafını daha da güzelleştirir ve bir süre sonra, burada yıkananlardan para almaya başlarlar. Kısa süre sonra kaplıcanın önünde, bir yılan ortaya çıkar, insanları korkutur. Halk para almayı bıraktınca da ortadan kaybolur. Halk, kaynağa ilk gelen kurdun peygamberlerden olduğunu düşünerek kurda saygılarını belirtir (s. 135). Efsaneye göre, şifa bulmak amacı olan herkes, gösterdikleri sabır neticesinde sağlığına kavuşur.

6. Saygı

"Saygı: 1. Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram. 2. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu." (TDK, 1998:1922).

Saygı değeri kültürümüzde, çok geniş ve derin bir yere sahiptir. Özellikle büyüklere, ilim sahibi insanlara saygı, toplumumuzda fazlasıyla önem arz eder. Bu nedenle saygısız davranan, tez vakitte toplum dışına itilir, itibar görmez. Bu değer, efsanelerde de geniş yer tutar. Saygısız, kaba insanlar illaki cezaya çarptırılır. Bu cezalar ise genellikle taşla döndürülme veya suda boğulma şeklindedir.

Saygı değeri ile ilgili örnek efsanelerimiz şunlardır:

'Gelin Taşı' başlıklı efsaneye göre, sevdiğine kendisini vermeyen babasına sinirlenen kız, düğün günü babasının evinden onun elini öpmeden ayrılır, hayır duasını almaz. Baba, bu duruma çok içerler ve taş olması için kızına beddua eder. Kız, taş kesilir; bu taş gelin taşı denilir (s. 18-19). Kültürümüzde, anne ve babaya saygı önemli yer tutar. Burada, babaya saygısızlık söz konusudur. Babaya saygısız davranan kız, taş olma cezasına çarptırılır.

'Taşlaşan Ana ile Yavrusu' başlıklı efsaneye göre, ekmek yaparken altına pislediğini fark ettiği çocuğunun temizliğini, deve sütü ile yapan kadın ve çocuğu, nimete saygısızlık nedeniyle taşla döndürülürler (s. 45-46). Nimete saygı, hem dinimizde hem de kültürümüzde yer alır. Saygısızlık gösterilmesi de affedilmeyecek davranışlardır.

'Kaybolan Nehir' başlıklı efsaneye göre, kadının biri suyun kenarında çocuğunun tuvaletini yaptırır. Ancak çocuğun temizliğini ekmekle yapar ve ekmeği de suyun içerisine atar. Bu durum karşısında su, günden güne azalır. Günümüzde ise çok az akmaktadır. Yer altında ise gürül gürül akmaya devam ettiği söylenir (s. 54). Nimete, özellikle de ekmeğe saygının, kültürümüzde büyük bir yeri vardır. Ekmek kesinlikle yere atılmaz. Yerde bulunan ekmek, öpülüp altına değdirildikten sonra yüksek bir yere kaldırılır. Hatta ekmek, bıçakla dahi kesilmez. Dolayısıyla ona saygısızlık yapan da cezadan kurtulamaz.

'Efteni Gölü' başlıklı efsaneye göre Hızır Aleyhisselam köyün birisine giderek bir kapıyı çalar, ekmek ister. Fakat ona ekmek vermezler. Bunun üzerine Hızır, köyün sular altında kalması için beddua eder ve köy sular altında kalır (s. 129-130). Kadim kültürümüz, Hızır'a saygı bekler. Göstermeyen ise ciddi cezalar alır.

'Yılanlı Hamam' başlıklı efsaneye göre Kastamonu ili sınırlarında doğan bir kaplıcada, hiç tüyleri olmayan uyuz kurtlar gelerek banyo yaparlar. Bu durumu gören ve saçlı olmayan kel bir kız da, günlerce bu kaplıcada yıkanır. Onun da saçları, çok güzel bir şekilde çıkar. Bu durum karşısında

halk, kaplıcanın etrafını daha da güzelleştirir ve bir süre sonra, burada yıkananlardan para almaya başlarlar. Kısa süre sonra kaplıcanın önünde, bir yılan ortaya çıkar, insanları korkutur. Halk, para almayı bırakınca da ortadan kaybolur. Halk, kaynağa ilk gelen kurdun peygamberlerden olduğunu düşünerek kurda saygılarını belirtir (s. 135). Çünkü halka göre kurt, sağlık bulmaları amacıyla onlara yol göstericilik yapmıştır.

‘Pirler’ başlıklı efsaneye göre, Konya Ovası civarında iki çoban çoluk çocuğuyla bir yere yerleşir, burada çoğalırlar. Bir gün iki pir onların bulunduğu köye gelir, su isterler. Köylü kadınlar, onlara su vermedikleri gibi bir de alay ederler. Pirler, beddua eder. Beddualarında, nüfusun artmamasını dilerler. Aynı pirler, başka bir yere gidip oradaki kadınlardan su isterler. Kadınlar, her iki piri de gayet kibar bir şekilde karşılar ve su verirler. Bu sefer pirler, çamlarının kurumaması, güzellerinin yaşlanmaması için dua eder. Her ikisinde de duaları kabul olur (s. 164-165). Kültürümüze göre din büyüklerine saygı duyulmalı, istekleri karşılanmalıdır. Aksi takdirde onların, gerçekleşen bedduaları ile karşılaşılır.

‘Üçler’ başlıklı efsaneye göre Horasan erlerinden üçü, mürşitlerinin ölümünden sonra, onun vasiyeti üzerine Konya’ya gelir. Burada karşılarına çıkan bir derviş, onlara yardımcı olur. Derviş, daha sonra yüzündeki peçeyi kaldırır. Horasan erleri bu kişinin, vefat eden mürşitleri olduğunu görürler (s. 194-195). Bu erenler, mürşitlerine olan saygı ve bağlılıklarından dolayı yola düşmüşlerdir. Onları ise yine, mürşitleri karşılar.

7. Sevgi

“İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu.” (TDK, 1998: 1954).

Hayat, sevgisiz yaşanmaz. Sevmek ve sevmek hayatı kolaylaştırır, daha yaşanılır kılar. Bu nedenle insanlar sevgi gördükleri yerde kalmayı daha fazla arzu ederler. Sevgi, çevremizde bulunan canlı cansız her şeye karşı hissedilebilir. Efsanelerimizde ise bu değer daha çok karşı cinslerin birbirlerine duydukları aşk şeklindedir. Allah, evlat ve vatan sevgisi de efsanelerde karşımıza çıkan sevgi çeşitlerindedir.

Sevgi değeri ile ilgili örnek efsane metinleri şunlardır:

‘Kız Taşı’ başlıklı efsaneye göre Adilceviz dizdarının kızı, Amik köyünden bir delikanlıya sevdalanır. Delikanlı, gölün diğer tarafında yaşayan kızı görebilmek için her gece, gölü yüzerek geçer. Delikanlının yolunu bulması için kız, kıyıda ışık yakar fakat bir gün, çıkan fırtına nedeniyle ışık söner. Delikanlı yolunu bulamaz. Onun gelmediğini gören kız da, Allah'a yalvararak kendisinin de o kıyıda taş olmasını diler, dileği gerçekleşir (s. 23-24). İki gencin sevgisi, onları buluşmaya iter. Fakat delikanlı, bu uğurda canından olur. Buna duyarsız kalamayan kız da yaşamak istemez.

‘Menekşe Kalesi’ndeki Heykeller’ başlıklı efsaneye göre, yaşları henüz yirminin altında olan iki genç, birbirine sevdalanır fakat aileleri onların kavuşmalarına razı olmaz. Çareyi kaçmakta bulan iki sevgilinin peşlerine, kızın babası düşer. Âşıklar bir yerde kısıtılır. Kurtuluş ümitlerinin olmadığını gören gençler, Allah'a sığınarak taş olmayı dilerler, duaları kabul olur (s. 27-28). Sevgililer, birbirlerinden ayrılmaktansa taş olmayı tercih ederler.

‘Dikme Taş’ başlıklı efsaneye göre, bir Ermeni’nin geniş tarlaları vardır. O tarladan bol miktarda hayvan yemi üretir. Yılın birinde, kış çok ağır geçer. Ermeni’den yardım istemek için bir Müslüman, onun kapısına gelir. Ermeni, Müslüman’ın kızı karşılığında ona yardım edeceğini bildirir. Kız, ailesine olan sevgisinden, onlara hiçbir şekilde karşı koymaz. Sadece, sürekli bir şekilde Allah'a

dua eder. Ermeni'nin bütün varlığının taş kesilmesini diler. Duası kabul olur ve Ermeni'nin bütün otları, yığınlar halinde taş kesilir (s. 36-37). Kızın, ailesine sevgisi vardır. Bu nedenle onlar için kendisini feda etmekten çekinmez.

'Ağlayan Kaya' başlıklı efsaneye göre, bir annenin üç kızı vardır. Bu kızların kırdı dolaştığı bir gün, bir yılan tarafından üçü de öldürülür. Bu acıya dayanamayan anne, günlerce gözyaşı döker. Nihayetinde Allah, anneye acır. Onun daha fazla acı çekmesine razı olmaz ve onu taş haline getirir (s. 43). Annenin, kızlarına karşı derin bir sevgisi vardır. Bu nedenle onların yokluğuna alışamaz.

'Ağa Köprüsü' başlıklı efsaneye göre ağanın birisinin kızı, sel sularına kapılarak boğulur. Bu duruma çok üzülen ağa, başka çocukların da ölmesini istemez ve derenin üzerine köprü yaptırır (s. 64-65). Babanın, kızına karşı büyük bir sevgisi vardır. Bu sevgisini, köprü yaptırarak gösterir.

'Sarı Kız Tepesi' başlıklı efsane, bir köyde yaşayan çok güzel bir kız ve babası ile ilgilidir. Babası, kızını çok sever; üzerine titrer fakat kötü niyetli insanlar, kızın kötü yola düştüğünü söyleyerek ona iftira atarlar. Kızı, babasının gözünden düşürürler. Babası, kızını öldürmeye kıyamaz. Onu yanına alarak Kaz Dağı'nın yolunu tutar. Orada kızı terk ederek geri dönüp gelir. Kız, burada hayata tutunmayı başarır. Kızının yokluğuna dayanamayan baba, ona kavuşmak amacıyla bir süre sonra yollara düşer. Kızın öldüğü ve bugün kabrinin bulunduğu düşünülen tepeye, Sarıkız Tepesi adı verilir (s. 77-78). Baba, başkaları tarafından dolduruşa getirilir. Ancak kızını da çok sevmektedir. Nihayetinde bu sevgi galip gelir ancak iş işten geçmiştir.

'Çobanın İbadeti' başlıklı efsaneye göre, son derece iman sahibi bir çoban, nasıl ibadet edeceğini bilemediği için kendince bir ibadet şekli geliştirir. Dua ederken kendisinde kıymetli olan her şeyi zikreder, Allah'ın gelip bu ikramlardan tatmasını söyleyerek ibadet etmektedir. Bir gün bir Veli'nin yolu, çobanın yanından geçer. Veli, çobanı duyar ve onu, nasıl ibadet etmesi gerektiği konusunda uyarır. Sonra Veli, yoluna gider. Kafasına bir soru takılan çoban ise Veli'nin peşine düşer. Bir müddet sonra Veli'ye seslenir arkasına dönüp çobanı gören Veli, onun nehrin üstünden yürüyerek geçtiğini fark eder. Onun, ibadet olarak Allah'a çok yakın olduğunu anlar ve çobana, nasıl biliyorsa aynı şekilde ibadetlerine devam etmesi gerektiğini söyler (s. 87-88). Çobanın, samimi bir Allah sevgisi vardır. Bu nedenle de Allah katında, Veli'den daha üst bir seviyededir.

'Kız Kalesi' başlıklı efsaneye göre bir beyin güzel bir kızı vardır. Bu kız doğunca kızını kâhine götüren bey, kızın on dokuz yaşında iken bir yılan tarafından sokulmak suretiyle öleceğini öğrenir. Onu korumak için denizin ortasında kale inşa ettirir ve kızını oraya yerleştirir. Ancak kızı, kendisine hediye olarak getirilen üzümün içerisinden çıkan yılan tarafından sokulur ve ölür (s. 119-120). Bey, kızını çok sever ve onu korumak için elinden geleni yapar. Ancak ecel gelir ve beyin de yapabileceği yoktur.

'Sesi Kesilen Aras' başlıklı efsaneye göre, Aras Nehri kıyısında yaşayan yaşlı bir kadının çocuğu olur. Bu çocuk, nehre düşerek boğulur. Bunun üzerine, evlat sevgisi ve hasretiyle yanan anne, sesinin kesilmesi için Aras'a beddua eder. O günden sonra Aras Nehri, sessiz sedasız akıp gider (s. 140). Evladına duyduğu sevgi ile yüreği yanan annenin feryadı, Aras Nehri'nin sesini keser.

'Yavru Ceylan' başlıklı efsaneye göre, ceylan avlamayla nam salmış Sarı Avcı, çokça ceylan avladığı günün birinde, bir de yavru ceylan öldürür. Bu sırada, nereden geldiğini bilemediği bir ses işitir. Bu ses, kendisinin de küçük oğlunun evde ateşe düşerek öldüğünü bildirir. Korkuyla eve koşan Sarı Avcı, çocuğunun ölüsüyle karşılaşır ve bir daha ava gitmez (s. 141). Sarı Avcı, evladına sevgi duyar. Bu nedenle onun ölümü üzerine artık avlanamaz.

‘Ferhat ile Şirin’ başlıklı efsaneye göre Ferhat, Şirin’i sever ve onu alması karşılığında, kendisine söylenen dağı delmeye başlar. Amacı, bulunduğu yere su getirmektir fakat bir cadı kadın araya girer. Her ikisine de ayrı ayrı söylediği yalanlar neticesinde iki âşık da sevdiğinin öldüğünü zannederek canına kıyar (s. 171-172). Ferhat ile Şirin, asırları aşmış günümüze kadar gelmiş bir aşk hikâyesidir. Onların büyük aşkı, çeşitli anlatı türlerine konu olur. Âşıkların kavuşamaması, hikâyelerini bilen herkesi üzer.

‘Nazlı ile Beyin Oğlu’ başlıklı efsaneye göre, bir Bey oğlu ile Nazlı isimli kız birbirine âşık olur fakat bey oğlunun babası onların kavuşmasına izin vermez neticede her iki âşık da sevdaları yüzünden ölürlür (s. 173). Sevenler arasındaki maddi farkların büyüklüğü ne kadar çok olur ise onların kavuşamama ihtimalleri de o kadar artar. Bu tarz kavuşamama ile neticelenen sayısız anlatı vardır. Burada da bey oğlu ile halk kızının kavuşmalarına müsaade edilmez.

‘Kes Doğan’ başlıklı efsaneye göre Rum beyinin kızı, Türk beyinin Doğan isimli oğluna âşık olur. Gençlerin kavuşmasına izin vermeyen aileler yüzünden delikanlı, kızın yaşadığı kaleye ip gererek onu kaçırmaya kalkar. Fakat gençler henüz ipin üzerindeyken Rum askerleri, gençlere ok atmaya başlar. Durum karşısında telaşlanan kız, “Kes Doğan!” diye seslenerek delikanlıdan, ipi kesmesini ister. Doğan’ın ipi kesmesiyle beraber, iki sevdalı aşağıya düşüp parçalanır (s. 176-177). Gençler arasındaki dini inanç farkı da onların kavuşmalarına engel oluşturan durumlardandır. Bu efsaneye göre de aralarında dini inanç farkı olan iki düşman grup arasında kalan sevenler, birbirlerine kavuşamazlar.

‘Gelin Geldi Gölü’ birbirini seven iki genç, ailelerinin izni ile nişanlanırlar. Fakat delikanlının askere gitme vakti gelir. Delikanlı askere gittikten sonra köye, delikanlının şehit olduğuna dair haber gelir. Geride kalan kız, bir süre sonra başkasıyla evlendirilir. Düğün alayı, yolda giderken bir gölün kenarında mola verir. Gelin, gölün sularına bakarken sanki nişanlısını görmüş gibi, gölün içerisine atlar ve gözden kaybolur. Çevredekiler, gölde herhangi bir değişiklik olduğunda, “Gelin geldi, gelin geldi.” diye haykırırlar. Köyün ismi buradan gelir (s. 181-182). Efsaneye göre sevdiğine duyduğu aşktan dolayı kızın da sonu ölüm olur.

‘Balıklı Göl’ başlıklı efsaneye göre bir gelin, yabancı bir delikanlı tarafından görülür ve beğenilir. Delikanlı, Allah’ın adını anarak gelinin yüzünü öpmek ister. Gelin, Allah’ın adını duyunca müsaade eder. Bu duruma çok sinirlenen kocası, kapının önünde büyük bir ateş yakar ve karısına, Allah’ın adını vererek seslenir. Onun, kendisini ateşe atmasını ister. Gelin, hiç tereddüt etmeden kendisini ateşe atar. Onun, kendisini ateşe attığı yerde, balıklı bir göl oluşur (s. 183-184). Gelinin Allah sevgisi o kadar büyüktür ki, onun adını duyunca kendisinden geçer. Allah da onun yanmasına izin vermez.

‘Üçler’ başlıklı efsaneye göre Horasan erlerinden üçü, mürşitlerinin ölümünden sonra, onun vasiyeti üzerine Konya’ya gelir. Burada karşılarına çıkan bir derviş, onlara yardımcı olur. Derviş, daha sonra yüzündeki peçeyi kaldırır. Horasan erleri bu kişinin, vefat eden mürşitleri olduğunu görürler (s. 194-195). Mürşit sevgisi, üç müridi yola düşürmüştür.

‘Kurşun Çavuş’ başlıklı efsaneye göre, sınır karakollarının birisinde nöbet tutan bir asker, düşman saldırısına uğrar. Bu asker, yalnız olmasına aldırmaz etmeden yiğitçe vatanını savunur. Pek çok kurşuna hedef olan askerin, bütün vücudu kurşunla dolar (s. 199-200). Onu bu hale, vatanına duyduğu sevgi getirir.

‘Çökelez Dağı’ başlıklı efsaneye göre, bu dağın eteklerinde Müslüman Türklerle, kâfirler arasında savaş olur. Türklerden Ellez adlı bir yiğidin kafası, savaş esnasında kopar. Yiğit, kafasını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam eder. Etraftakiler “Çök Ellez, çök Ellez.” diye bağırırlar Ellez çöker ve ruhunu teslim eder (s. 202). Vatan sevgisi ve dini inanç, insanları içeriği bu şekilde olan efsaneler anlatmaya iter. Bunlara sahip olan kimselerin, hiçbir şekilde yıkılmayacakları mesajı verilir.

8. Sorumluluk

“Sorumluluk: Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet.” (Yurtbaşı, 2013: 626) şeklinde tanımlanan bu değer, kişiyi kendisinden sorumlu tutar.

Sorumluluk, kişinin kendisine ve çevresine karşı olmak üzere iki çeşittir. İnsanların, her iki sorumluluklarını da yerine getirmesi gerekir, beklenir. Yerine getirilmeyen sorumluluklar nedeniyle de hayat, oldukça zor ve karmaşık bir hal alır.

Efsanelerimizde bu değer daha çok, Yaradan’a karşı yüklenen sorumluluklar ve bunların yerine getirilmemesi neticesinde uğranılan akıbet şeklinde verilir.

Bu değere örnek efsane metinleri şunlardır:

‘Ejderha II’ başlıklı efsaneye göre, Harput’a bir ejderha musallat olur ve halkı korkutur. Durumu, devrin âlimi Fatih Ahmet Baba’ya anlatan halk, ondan yardım ister. Âlim, ejderhanın gelmekte olduğu istikamete doğru korkusuzca gider. Bu esnada da, Allah’a dua etmektedir. Onun duası neticesinde, ejderha taş kesilir (s. 31). Böylece, halkın kendisine yüklediği sorumluluğu yerine getirmiş olur.

‘Ejder ve Çoban’ başlıklı efsaneye göre, çoban sürüsünü götürürken bir ejderha ile karşılaşır ve çok korkar. Onun, taş olması için Allah’a dua eder. Duasının kabul olması halinde, yedi kurban vereceğini vaat eder. Duası kabul olur. Lakin çoban, kafasında bulduğu yedi biti öldürerek adağının yerine geldiğini var sayar. Bu durum karşısında Allah da, onu ve sürüsünü taş eder (s. 32). Çoban, verdiği sözün sorumluluğunu yerine getirmez. Bu nedenle cezalandırılır.

‘Taş Olan Çoban’ adlı efsaneye göre çoban, sürüsü ile Ağrı Dağı’nın yükseklerine çıkar, geri inemez. Dağdan inince yedi kurban vereceğini vaat eder. Daha sonra yedi tane biti kurban eder. Allah tarafından cezalandırılır ve hem kendisi, hem de sürüsü taş olur (s. 33). Böylece, sorumluluğunu yerine getirmemesinin cezasını çekmiş olur.

‘Çoban Bağirtan Suyu’ başlıklı efsaneye göre çobanın birisi, sürüsüyle dolaşırken hepsi çok susar. Bu durumda çoban, Allah’tan buldukları yerde su akıtmasını ister. Karşılığında da ona bir kurban verecektir. Fakat sözünde durmaz. Su akmasına rağmen o, kafasını kaşırken eline geçen bir biti kurban verir. Bu hareket karşısında Azrail, onun canını alır (s. 55-56). Efsanelere göre yerine getirilmeyen sözler, cezalandırılma sebebi olur.

‘Kurşun Çavuş’ başlıklı efsaneye göre, sınır karakollarının birisinde nöbet tutan bir asker, düşman saldırısına uğrar. Bu asker, yalnız olmasına aldırmaz etmeden yiğitçe vatanını savunur. Pek çok kurşuna hedef olan askerin, bütün vücudu kurşunla dolar (s. 199-200). Asker, öleceğini bilmesine rağmen, vatana karşı sorumluluğunu yerine getirir.

‘Celal Baba’ başlıklı efsaneye göre, Kars kalesi Ermeniler tarafından işgal edilir. Kalede muhafız olarak görev alan Celal Baba, onlarla cesurca savaşır. Ancak bir Ermeni tarafından, başı gövdesinden ayrılır. Celal Baba, başını koltuğunun altına alarak düşmanla dövüşmeye devam eder.

Bu durum karşısında Ermeniler, şehre hâkim olamayacaklarını anlayarak orayı terk ederler. Onlar gittikten sonra Celal Baba, olduğu yere düşüp ölür (s. 201). Ölümcül darbe alıp ölecek olmasına rağmen Celal Baba, vatana karşı sorumluluklarını yerine getirmekten geri durmaz.

‘Çökelez Dağı’ başlıklı efsaneye göre, bu dağın eteklerinde Müslüman Türklerle, kâfirler arasında savaş olur. Türklerden Ellez adlı bir yiğidin kafası, savaş esnasında kopar. Yiğit, kafasını koltuğunun altına alarak savaşımaya devam eder. Etraftakiler “Çök Ellez, çök Ellez.” diye bağırlar. Ellez çöker ve ruhunu teslim eder (s. 202). Efsanelerimiz, kafası gövdesinden ayrılmasına rağmen, vatana karşı sorumluluklarını yerine getirmek için uğraşan insanlarla doludur. Ellez adlı bu yiğit de, o insanlardan birisidir.

9. Vatanseverlik:

“Vatansever: Yurtsever kimse... Vatanseverlik: Vatansever olma durumu.” (TDK, 1998:2335).

Her insan topluluğu, üstünde yaşamak için bir vatana ihtiyaç duyar. Vatansever toplumlar, yok olup gider. Dolayısıyla insan topluluğu, sahip olduğu vatan toprağınca kıymetlidir. Bu nedenle insanlar, vatanlarını çok sever ve onu korurlar. Söz konusu vatan olduğunda, onun varlığı için her türlü fedakârlığı göze alırlar. Hatta gözlerini kırpmadan can verirler. Bu durum, efsanelerimizde de benzer şekilde yer alır.

Vatanseverlik ile ilgili efsanelerimiz şunlardır:

‘Üç Kardeş Kani’ başlıklı efsaneye göre, yiğitlikleri ile nam yapmış üç kardeşin bulunduğu tepeye düşman askerleri saldırır. Oranın genel sahibi olan kralın da yardımıyla bu üç kardeş, cengâverce savundukları yurtlarını düşmanlarından kurtarırlar. Fakat daha sonra, kralın içine kurt düşer. Üç kardeşin, kendisini de yurtlarından edeceğine dair evham yapar ve nihayetinde, bu üç kardeşin kellelerini vurdurur. Kardeşler henüz ölmeden, oracıkta taş kesilirler (s. 40-41).

‘Sivri Tepe’ başlıklı efsaneye göre Rum akıncıları, Müslüman Türklerin üzerine seferler yapar ve yakaladıklarını esir alırlar fakat bir gün işler tersine döner. Sivri Tepe’nin eteklerine geldiklerinde Müslümanlara yakalanırlar ve yenilirler. O günden sonra Kumyatak Ovası’nda Müslüman Türkler at oynatırlar (s. 42).

‘Abdurrahman Gazi’ başlıklı efsaneye göre İran şahı Abbas, Van kalesini almak üzere şehrin üzerine hücum eder fakat başarısız olur. Nihayetinde Van Kalesi’nde, Şeyh Abdurrahman Gazi adında bir ermiş zatın bulunduğunu, bu nedenle, kaleyi alamayacağını öğrenir. Bu zatın ermişliğini test etmek için bir kuzu ve köpeği kestirerek pişirttirir. Bunları kaleye gönderir. Bu zat, kuzu etini alır ve diğer ete, “Hoşt!” diye seslenir. Pişmiş et, tekrar köpek halini alır. Bu durumu öğrenen Şah Abbas, böyle bir zatın içinde bulunduğu bir kaleyi alamayacağını anlayarak geri döner (s. 105-106). Böylece vatan mücadelesi, güzel bir şekilde sonuçlanmış olur.

‘Kurşun Çavuş’ başlıklı efsaneye göre, sınır karakollarının birisinde nöbet tutan bir asker, düşman saldırısına uğrar. Bu asker, yalnız olmasına aldırmaz etmeden yiğitçe vatanını savunur. Pek çok kurşuna hedef olan askerin, bütün vücudu kurşunla dolar (s. 199-200). Asker, vatan sevgisi ile dopdoludur. Bu nedenle de canını ortaya koyar.

‘Celal Baba’ başlıklı efsaneye göre, Kars kalesi Ermeniler tarafından işgal edilir. Kalede muhafız olarak görev alan Celal Baba, onlarla cesurca savaşır. Ancak bir Ermeni tarafından, başı gövdesinden ayrılır. Celal Baba, başını koltuğunun altına alarak düşmanla dövüşmeye devam eder. Bu durum karşısında Ermeniler, şehre hâkim olamayacaklarını anlayarak orayı terk ederler. Onlar gittikten sonra Celal Baba, olduğu yere düşüp ölür (s. 201). Böylece vatanı için canını vermiş olur.

‘Çökelez Dağı’ başlıklı efsaneye göre, bu dağın eteklerinde Müslüman Türklerle, kâfirler arasında savaş olur. Türklerden Ellez adlı bir yiğidin kafası, savaş esnasında kopar. Yiğit, kafasını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam eder. Etraftakiler “Çök Ellez, çök Ellez.” diye bağırlar. Ellez çöker ve ruhunu teslim eder (s. 202). Böylece vatansever olarak şehit olmuş olur.

10. Yardımseverlik

“Yardım: İyilik yapma... Yardım etmek: İhtiyaç sahibi birisine yardımcı olmak.” (Yurtbaşı, 2013:751).

“Yardımlaşmak: Karşılıklı yardımda bulunmak.” (Yurtbaşı, 2013:752).

Her şeye güçleri yetmeyeceği için tüm canlılar, yaşamlarının farklı evrelerinde, çeşitli yardımlara ihtiyaç duyarlar. ‘Bugün bana, yarın sana.’ atasözümüz, bu durumu ne güzel özetler. Çevrelerine karşı duyarlı ve yardımsever olmaları konusunda insanları teşvik eder. Yardımsever olunmadığı takdirde, yardım görülmeyeceği konusunda uyarılarda bulunur.

Efsanelere göre, yardımsever olmayan insanlar, ciddi cezalara çarptırılır ve genellikle canlarından olurlar. Bu değer efsanelerde, aşağıda verilen örneklerde tespit edilmiştir:

‘Gelin Taşı ve Dede Tepesi’ başlıklı efsaneye göre, ahlakı bozulmuş bir halkın bulunduğu memlekete bir pir gelir ve halka çeşitleri ahlaki nasihatlerde bulunur. Nasihatleri dinlemeyen halk, piri hapseder. Onun durumuna üzülen bir kız, ona yiyecek ve su götürür. Sonra evlenen kız, evine doğru yola çıkınca pir karşılmasına çıkar ve onların arkalarına bakmamalarını nasihat eder. Kafilden birisi, dayanamaz ve arkaya bakar onun bu hareketinden sonra, hepsi arkaya bakar. Böylece bütün kafiye, taş kesilir. Kızın yardımseverliği karşısında onu kurtarmaya çalışan pir de onun taş kesildiğini görünce üzüntüsünden ruhunu teslim eder (s. 25-26).

‘Ejderha II’ başlıklı efsaneye göre, Harput’a bir ejderha musallat olur ve halkı korkutur. Durumu, devrin âlimi Fatih Ahmet Baba’ya anlatan halk, ondan yardım ister. Âlim, ejderhanın gelmekte olduğu istikamete doğru korkusuzca gider. Bu esnada da, Allah’a dua etmektedir. Onun duası neticesinde, ejderha taş kesilir (s. 31). Böylece Allah’ın yardımını yetiştirir.

‘Çeç Dağı’ başlıklı efsaneye göre, çiftçinin biri koca bir yığın olacak şekilde buğday hasadı yapar. Fakir bir köylü gelerek ondan birazcık buğday ister fakat köylü, yardımını esirger. Fakir adam; buğdayın da, sahibinin de taş olması için beddua eder. Bedduası kabul olur (s. 35). Böylece yardımdan kaçınan çiftçi, cezasını çeker.

‘Dikme Taş’ başlıklı efsaneye göre, bir Ermeni’nin geniş tarlaları vardır. O tarladan bol miktarda hayvan yemi üretir. Yılın birinde, kış çok ağır geçer. Ermeni’den yardım istemek için bir Müslüman, onun kapısına gelir. Ermeni, Müslüman’ın kızı karşılığında ona yardım edeceğini bildirir. Kız, ailesine olan sevgisinden, onlara hiçbir şekilde karşı koymaz. Sadece, sürekli bir şekilde Allah’a dua eder. Ermeni’nin bütün varlığının taş kesilmesini diler. Duası kabul olur ve Ermeni’nin bütün otları, yığınlar halinde taş kesilir (s. 36-37). Böylece yardımdan kaçınan Ermeni, cezasını çekmiş olur.

‘Efteni Gölü’ başlıklı efsaneye göre Hızır Aleyhisselam köyün birisine giderek bir kapıyı çalar, ekmek ister. Fakat ona ekmek vermezler. Bunun üzerine Hızır, köyün sular altında kalması için beddua eder ve köy sular altında kalır (s. 129-130). Hızır’ın yardım istemesine rağmen, yapılmayan yardımlar neticesinde cezalandırılma ile ilgili efsanelerimiz sayıca çok fazladır. Bu efsanede de köylü, yardımdan kaçındığı için cezalandırılır.

‘Pirler’ başlıklı efsaneye göre, Konya Ovası civarında iki çoban çoluk çocuğuyla bir yere yerleşir, burada çoğalırlar. Bir gün iki pir onların bulunduğu köye gelir, su isterler. Köylü kadınlar, onlara su vermedikleri gibi bir de alay ederler. Pirler, beddua eder. Beddualarında, nüfusun artmamasını dilerler. Aynı pirler, başka bir yere gidip oradaki kadınlardan su isterler. Kadınlar, her iki piri de gayet kibar bir şekilde karşılar ve su verirler. Bu sefer pirler, çamlarının kurumaması, güzellerinin yaşlanmaması için dua eder. Her ikisinde de duaları kabul olur (s. 164-165). Efsanede, yardım edenler ile etmeyenlerin akıbetleri anlatılır.

SONUÇ

Bilimsel bilginin yeterince olgunlaşmadığı dönemlerde insanlar, çevrelerindeki oluşumların varlık sebeplerini anlamaya çalışırlar. Bu çabanın neticesinde ise varlıkların oluşum sebeplerini açıklayan bazı hikâyeler vücuda gelir. Bu hikâyeler günümüzde, bilimsel tabir ile efsane adını alır.

Efsaneler; nesiller boyunca aktarılan, dikkat çekici halk anlatıdır. Halkı inandıran yanları vardır. Sözlü edebiyatımız içerisinde yer bulan ürünlerdir. Toplum içerisinde yaşayan bireyler için toplumsal kurallar içerir. Bu şekilde halkın eğitildiği söylenebilir.

Toplumunu toplum yapan ve her yaş grubuna hitap eden değerler vardır. Efsaneler, bir topluma ait değerleri yaşatmak, bu değerlerin varlıklarını muhafaza ederek onları, kuşaktan kuşağa aktarmak gibi görevler üstlenen sözlü kültür unsurlarımızdır. Efsaneler sayesinde birey, yalnız kaldığı bir anda dahi yanlış davranış yapmaktan çekinir. Onların; iyiyi, güzeli tavsiye edip, kötü ve kötülükten uzak tutan eğitici vasfından dolayı birey, kendisine toplum içerisinde daha iyi yer edinir. Hayatını kolaylaştıracak temel bilgilere sahip olur.

Araştırma konusu olan 101 Anadolu Efsanesi isimli kitapta, Anadolu’nun farklı yörelerinde farklı konularda anlatılan ve derleme metodu ile bir araya getirilen yüz bir efsane metni yer alır.

Çalışmada, bu efsane metinleri 2019 yılında yayımlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik başlıklı on kök değere göre incelenir.

İnceleme neticesinde, on kök değer de efsanelerde mevcut olduğu görülür. Kök değerler dışında kalan değerler de tespit edilmesine rağmen bu değerler, araştırma konusu dışında oldukları için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

İncelenen efsanelerde sevgi değeri, on sekiz efsanede tespit edilen ve en fazla işlenen değerdir. İkinci sırada, on ayrı efsanede işlenen adalet değeri gelir. Dürüstlük, saygı ve sorumluluk değerleri yedişer efsanede; öz denetim, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri, altışar efsanede; dostluk değeri dört efsanede; sabır değeri ise üç efsanede tespit edilir.

İlgili Çalışmalar başlığı altında verilen benzer çalışmalarda da en fazla ‘sevgi’ değerinin tespit edildiği belirtilir. Bu açıdan çalışma, diğer ilgili çalışmalar ile örtüşür ve yine ilgili çalışmalarda da ulaşılan benzer sonuçlardan hareketle, efsanelerin genelde diğer değerler ve özde ise on kök değer açısından zengin oldukları, dolayısıyla değer eğitiminde kullanılabilecekleri söylenebilir.

Ancak altı çizilmesi gereken bir husus da şudur: Bazı efsane metinleri özellikle gençler ve çocuklar için iyi örnek oluşturmazlar. Örneğin gelin- kaynana, üvey anne- çocuk ilişkilerini, kafası koptuğu halde savaşmaya devam eden kişileri konu alan, derisi yüzülen insan hakkında anlatılan ‘Lületaşı’ başlıklı efsane (s:121), yağmurun yağması için kafası kesilerek kuru çay yatağına atılan Arap Baba (s:167), bedduaların yoğunlukta işlendiği efsaneler, değer ihtiva etmeleri bakımından

zayıf olmakla beraber, herhangi bir istendik eğitim açısından uygun örnekler değildir. Bu doğrultuda olan efsanelerin, eğitim amaçlı kullanılması doğru değildir. Genel olarak efsaneler, değerler açısından zengin örnekler olmalarına rağmen değer kazanımı amacıyla kullanılmadan evvel, içerik olarak uygun olanlarının seçilmesi gerekir. Kazandırılması hedeflenen değerleri içlerinde barındıran efsaneler tercih edilmeli, seçici davranılmalıdır.

Ancak günümüzde; teknolojinin, eğitimin ve bireyselleşmenin yaygınlığı, aile yapısının çekirdek aileye dönüşmesi, yoğun yaşam koşulları gibi sebepler neticesinde efsaneler, insanlar tarafından eskiden olduğu kadar ilgi görmemektedir.

Oysaki özellikle aileler bu konuya eğilmeli, okulda ise ders kitaplarına alınacak örnek metinler, öğretmenler tarafından sınıfta paylaşılacak metinler dikkatle seçilmeli, ödevlendirme yoluyla öğrencilerin efsaneler ile hemhal olmaları sağlanmalıdır.

Toplumsal düzenin inşa edilip sürdürülebilmesi için değerlere çok ihtiyaç vardır. Bir toplum, değerleri sayesinde millet olur. Aksi takdirde toplumsal çözülme kaçınılmazdır.

Kaynaklar

- Alptekin, A. Berat (1993), *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*, Antakya/Hatay: Kültür Ofset Basımevi.
- Atakan, Asiye (2002), *Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydeniz, Süleyman (2021), “Masal ve Efsanelerde Değerler Eğitimi: Muş İli Örneği”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 636-659. Erişim adresi ve tarihi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1813046>. (08.01.2023).
- Can, Melek; Göde, Halil Altay (2022), “Isparta Efsanelerinde Değerler Eğitimi”, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 1 Haziran 2022 June (s./p.: 52-63). Erişim adresi ve tarihi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2439071>. (10.01.2023)
- Elçin, Şükrü (2001), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fichter, Joseph H. (2016), *Sosyoloji Nedir*, (çev. Nilgün Çelebi), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güven, Ahmet Zeki (2014), “Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2014. Cilt: 11. Sayı: 26, s. 225-246. Erişim adresi ve tarihi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183355>. (25.01.2023).
- Örnek, Sedat Veyis (2014), *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Özdemir, Emin (2014), *Edebiyat Sözlüğü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Parlatır, İsmail (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

- Polat, Mehmetnuri (2021), *Sara Gürbüz Özeren'in Efsanelerinin Kök Değerler Bağlamında İncelenmesi. Ağrı*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Püsküllüoğlu, Ali. (2004), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Sakaoğlu, Saim (1980), *Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (2015), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (1998), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yaman, Ertuğrul (2016), *Değerler Eğitimi- Eğitimde Yeni Ufuklar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yurtbaşı, Metin (2013), *Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul: Sartonet Yayınları.